

קציצת עצי פרי בעת מלחמה

הרב חביב תורג'מן, סגן / רב חטמ"ר שומרון

א. פתיחה

אומרת התורה בפרשת שופטים¹:

”כִּי תִצּוֹר אֶל עֵיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשׂוּהָ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָה לְנִדְחַי עַלְיוֹ גְּרוֹן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבֹא מִפְּנֵיךְ בְּמִצּוֹר. רַק עֵץ אֲשֶׁר תִּדְעַ כִּי לֹא עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֹתוֹ תִשְׁחִית וְכִרְתָּ וּבְנִית מִצּוֹר עַל הָעֵיר אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּה.”

במאמר זה לא נתמקד באיסור הרחב של “כל תשחית” שהוא המסתעף מפרשיה זו אלא בעיקר הפסוקים שמדברים על השחתה של אילנות מאכל בשעת מלחמה.²

ב. ביאור הפסוקים

בספרי³ מובא על פסוקים אלו:

”...לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרון. אין לי אלא ברזל מנין אף למשוך ממנה אמת המים? ת”ל לא תשחית את עצה בכל דבר... כי ממנו תאכל, מצות עשה. ואותו לא תכרת, מצות לא תעשה. כי האדם עץ השדה, מלמד שחיוו של אדם אינם אלא מן האילן. רבי ישמעאל אומר מיכן חס המקום על פירות האילן קל וחומר מאילן ומה אילן שעושה פירות הוזהירך הכתוב עליו פירות עצמם על אחת כמה וכמה. לבוא מפניך במצור, הא אם מעכבך לבוא מפניך במצור קצצהו .

רק עץ אשר תדע, זה אילן מאכל. כי לא עץ מאכל הוא, זה אילן סרק. אם סופנו לרבות את אילן מאכל מה תלמוד לומר עץ מאכל? מלמד שאילן סרק קודם לאילן מאכל. יכול אפילו מעולה בדמים וכדברי רבי אלעזר ברבי שמעון? תלמוד לומר אותו תשחית וכרתה, עושה אתה ממנו תיקים ונדביאות. ובנית מצור על העיר, עושה אתה לה מיני מטרנייאות, מביא אתה לה מיני בלסטריאות. עד רדתה, ואפילו בשבת.”

1 דברים פרק כ פס' יט-כ.

2 ופרשיה זו היא המשך לפרשיות הקודמות שעוסקות אף הן בדיני מלחמה. עי' בפרוש כלי יקר (דברים פרק כא פס' א).

3 פיסקא רג - דד.

הספרי מבאר מצד אחד את המעלה של הפירות והעצים הנושאים אותם ומצד שני את ההיתר לקוץ אותם כאשר ישנו צורך מלחמתי, ואין הדברים סותרים זה את זה אלא כל מקרה לגוף העניין, שאם אין צורך לקוץ את האילנות אזי אסור לקוצצם, ואיסור תורה הוא, אבל כשיש צורך כלשהוא, וכ"ש בעת צורך בשעת מלחמה, מותר לקוצצם לכתחילה.

הסיפא של פסוק יט טעונה ביאור. מה ביאור המילים "כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור"? ידועים דברי ריש לקיש⁴ שבביאור המילה "כי" יש ארבעה הסברים והם, אי, דלמא, אלא, דהא (אם, שמא, אלא, שהרי). רש"י⁵ ביאר "כי האדם עץ השדה, הרי כי משמש בלשון דלמא. שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייטר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו". ובספר הזכרון⁶ ביאר את רש"י בלשון צחה, שרש"י קורא את סוף הפסוק בתמיהה, הכי כאדם עץ השדה! היינו "שאינ לעץ רגליים" לברוח מפניך לתוך העיר בשעת מצור כמו האדם, ואם כן, אז אין טעם להשחית אותו. וכמותו פירשו את רש"י גם השפתי חכמים והרא"ם⁷. וכן פירש כך גם רבנו הלל בפירושו לספרי הנ"ל⁸.

הרשב"ם לעומת זאת חולק על רש"י ומסביר שכל "כי" שאחרי 'לא' מתפרש במשמעות של "אלא", דהיינו:

"אותו לא תכרת אלא עץ השדה לבא האדם מפניך במצור, אותו תכרות, הם הקרובים לעיר שנותרים בהם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים בתוך העיר כדכת' ותבא העיר במצור... אלא האדם עץ השדה, אלא עץ השדה האדם לבא מפניך במצור שגורם את האדם לבא מפניך במצור".

כלומר, הרשב"ם מסביר שכוונת הכתוב דווקא כן לכרות את העצים שאנשים נכנסים ויוצאים דרכם לעיר ובכך הם מפריעים למצור.

הראב"ע⁹ לעומת זאת כתב כך:

"כי האדם עץ השדה, כבר ביארתי בספר היסוד, כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה, כמו, חמור לחם. רק מלת 'לא' לא יתכן להיותה נחסרת, כי הטעם יהיה להפך. ומדקדק גדול ספרדי אמר, כי חסר ה"א. וכן הוא, 'הכי האדם עץ השדה', וזהו הטעם איננו נכון בעיני, כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי, כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך? ולפי דעתי, שאין

4 ר"ה ג ע"א, גיטין צ ע"א.

5 דברים, שם.

6 לרבנו אברהם ב"ר שלמה הלוי בקראט מגולי ספרד (חברו בשנת רס"ז בתוניס), דברים, שם.

7 שם.

8 פיסקא רג, מז.

9 שם.

לנו צורך לכל זה, וזה פירושו, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה, והטעם, כי חיי בן אדם הוא עץ השדה. וכמוהו, כי נפש הוא חובל, כי חיי נפש הוא חובל. ואותו לא תכרות. דבק עם לבא מפניך במצור. הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם, רק מותר שתאכל ממנו, ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור. והעד על זה הפירוש שהוא נכון, שאמר וכרת ובנית מצור".

ואילו הרמב"ן לעומת זאת לא ביאר כדעת הראב"ע אלא כדעת הרשב"ם וז"ל¹⁰:

"כי האדם עץ השדה, יפה פירש רבי אברהם כי שיעור הכתוב, כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה ואותו לא תכרות לבא מפניך במצור, וטעם כי האדם עץ השדה, כמו כי נפש הוא חובל. אבל על דעת רבותינו מותר לכרות עץ מאכל לבנות מצור, ולא אמרה תורה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו', אלא להקדים ולומר שאילן סרק קודם לאילן מאכל. אם כן, פירוש הפרשה לדעתם, שהזהירה תורה לא תשחית את עצה לכרות אותם דרך השחתה שלא לצורך המצור, כמנהג המחנות. והטעם, כי הנלחמים משחיתים בעיר וסביב הארץ אולי יוכלו לה, כענין שנאמר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו, ואתם לא תעשו כן להשחיתה, כי תבטחו בשם שיתן אותה בידכם. כי האדם עץ השדה הוא, ממנו תאכל ותחיה, ובו תבוא העיר מפניך במצור, לומר אתה תחיה ממנו אחרי שתכבוש העיר, וגם בהיותך במחנה לבא מפניך במצור תעשה כן. וטעם אותו תשחית וכרת, כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה, כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש, כגון שיהו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עצים ממנו, או נחבאים שם ביער להלחם בכם, או שהם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף".

ובפירוש דעת זקנים מבעלי התוספות פירשו את שני הפירושים הנ"ל, וז"ל¹¹:

"...כי זה משמש כמו אלא כלומר אלא עץ שאדם יכול לבוא בו מפניך במצור כגון אם יש שם יער צומח עושה פירות לפני העיר ויכול אדם ליכנס שם ולהתחבא ולארוב לך ולבא מפניך במצור אשר אתה יושב יכול אתה להשחיתו. ד"א סרס המקרא ודרשהו וה"ק ואותו לא תכרות וגו' לבא מפניך במצור כל' לעשות ממנו מצור לכבוש העיר. כי האדם עץ השדה לאכלה ולא תשחיתהו".

הרי לפנינו שיש מחלוקת ראשונים בביאור הפסוקים. לדעת הרמב"ן והרשב"ם אין כל בעיה

10 שם.

11 שם.

לקצוץ אילנות ואפילו אילנות העושים פירות, שכך דרך המלחמה, אך אין לעשות זאת אלא לצורך ולא כדי להשחית גרידא, ואילו לדעת רש"י והראב"ע הכתוב אוסר על כריתת עצי פרי ע"מ לעשות מצור על עיר כלל.

וכך הם דברי הגמ' במסכת ב"ק¹²:

"אמר רב דיקלא דטען קבא אסור למקצציה. מיתבי כמה יהא בזית ולא יקצצו רובע? שאני זיתים דחשיבי. א"ר חנינא לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה. אמר רבינא¹³ ואם היה מעולה בדמים מותר. תניא נמי הכי רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל, כי לא עץ מאכל הוא זה אילן סרק. וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר מה ת"ל כי לא עץ מאכל? להקדים סרק למאכל. יכול אפילו מעולה בדמים? ת"ל רק. שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי אכיל טעים בהו טעמא דחמרא. א"ל מאי האי? א"ל ביני גופני קיימי אמר מכחשי בחמרא כולי האי, למחר אייתי לי מקורייהו."

הרי שבגמ' מובאת ברייתא הפוסקת שמותר לקוץ עצי פרי בשעת מצור וכדברי הרמב"ן, וכמו שאמר הרמב"ן על הראב"ע שאין כן דעת רבותינו. וייתכן לומר שבפירוש על התורה כתבו רש"י והראב"ע את הדעה השניה, האוסרת, מפני שנראה להם שהיא יותר פשט הכתוב, אבל לא כיוונו דבריהם לפסוק הלכה על פי זה, וצ"ע.

ג. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן

הרמב"ם בספר המצוות¹⁴ כתב כך:

"והמצוה הנוכרת היא שהזהירנו מהשחית האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבבם והוא אמרו יתעלה לא תשחית את עצה כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות. וכן כל הפסד נכנס תחת לאו זה כגון מי שישרוף בגד לריק או ישבר כלי לריק גם כן הנה הוא עובר משום לא תשחית ולוקה. ובסוף מכות התבאר שהקוצץ אילנות טובות לוקה ואמרו ואזהרתיה מהכא כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות. וכבר נתבאר משפטי מצוה זו בשני מבבא בתרא."

12 צא ע"ב - צב ע"א.

13 לעיל בספרי הובאה דרשה זו בשם ר' אלעזר ברבי שמעון והראיה שזו דרשה יותר קדומה ממנו שהרי יש ברייתא שמביאה דרשה זו. ואולי זאת הברייתא היא דברי ראב"ש.

14 לארין נז.

ובהלכותיו כתב הרמב"ם¹⁵ בסגנון קצת שונה:

"אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו, שנאמר לא תשחית את עצה, וכל הקוצץ לוקה, ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה, אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה"¹⁶.

מלשונו של הרמב"ם "ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה" משמע שהן במצור והן במצב רגיל האיסור הוא "דרך השחתה" היינו שאין בזה צורך אחר, אלא סתם ע"מ להשחית גרידא. וכן מסוף דבריו "לא אסרה תורה אלא דרך השחתה". ובהלכה הבאה כתב "כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפילו אינו צריך לו. וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו מותר לקוץ אותו..." ובהלכה י הוסיף: "ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין וסותם מעין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר בלא תשחית. ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם". הרדב"ז והלחם משנה ביארו שמקור דברי הרמב"ם בתחילת הלכה ח הם דברי הספרי שהבאנו למעלה. ומדוע לא הביא הרמב"ם גם את המשך הספרי "הא אם מעכבך לבוא מפניך במצור קצצהו"? ואולי זה כלול בתוך דבריו שאמר "דרך השחתה" ודו"ק.

מכל מקום מבואר לדעתו שכל האיסור לחרות עצים הוא רק דרך השחתה ואז אסור אפילו עצי סרק, ואם אינו דרך השחתה אלא לצורך (ומספיק אפילו אם אינו משתלם לגידול מבחינה כלכלית) יהיה מותר לקוץ אפילו עצי פרי, ונלע"ד פשוט בדעתו שלצורך מלחמה הכריתה מותרת ללא חשש, עוד לפני החשבון של פיקוח נפש, שהלא איך יהיה אפשר ללחום מול עיר כשאנשיה מתחבאים יערות, וק"ו הוא שאם לצורך פרטי, או שהחזקת העץ אינה משתלמת, מותרת הקציצה, כ"ש שיהיה הדבר מותר לצורך רבים ובפרט במצב של מלחמה וכיוצ"ב. ואולי אפשר לדייק זאת גם מלשונו בספר המצוות שכתב "להצר לאנשיה ולהכאיב לבכם" שהמטרה פה היא אינה כיבוש אלא רק לשם הצקה זה יהיה אסור, אבל לצורך מלחמתי הדבר מותר וזה לא אסרה התורה. וזה גם מדויק מלשונו בהמשך שהשווה את זה לשרפת בגד לריק או לשבירת כלי לריק, כנלע"ד.

לעומת הרמב"ם, הרמב"ן¹⁷ מונה פה שני מצוות, וז"ל:

"מצוה שישית שנצטוינו כשנצור על עיר לאכול מן האילנות שבגבולה כל

15 הלכות מלכים פרק ו הלכה ח.

16 בהלכות השמיט הרמב"ם את המשפט "כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבכם" וצ"ע מדוע.

17 שכחת העשין מצווה שישית.

ימי המצור ואם נכרות אותם לבטלה דרך השחתה נעבור על עשה מוסף על הלאו המפורש בו והוא אמרו יתעלה כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות ובפירוש אמרו בספרי כי ממנו תאכל מ"ע ואותו לא תכרות מצות ל"ת. וראוי הרב לפי חשבונו במצות שימנה גם את זה. ודע כי זו המצוה בעשה ולא תעשה שלה כשנצור על עיר להלחם עליה לתפשה שנצטוינו לחמול עליה כאשר נחמול על שלנו אולי נכבוש אותה, אבל בצאתנו אל ארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב וכן בימי המצור להצר לאנשי העיר בהשחתת האילנות שלא יחיו מהם כל זה מותר. לא אסרה תורה אלא השחתה בחנם. ולשון ספרי לבוא מפניך במצור קצצהו. ולשון הרב במצוה הזו איננו מכון¹⁸.

לדעת הרמב"ן יש פה גם מצוות עשה וגם מצוות ל"ת.

במגילת אסתר¹⁹ ביאר ויישב שהרמב"ם לא מנה מצווה זו בתור עשה מפני שמה שאמרו בספרי שהיא מצוות עשה הוא לומר שעובר בהשחתת העצים בעשה ול"ת אבל אין מצווה בקום ועשה לאכול את הפירות הללו. ומלשון הרמב"ן שכתב על הרמב"ם "ולשון הרב במצוה הזו איננו מכון" נראה שהבין ברמב"ם שהוא אוסר כל קציצה של עץ במצור ולא כפי שהסברנו. ומ"מ לרמב"ן יש שתי ראיות לדבריו: האחת הגמ' בב"ק שלמדה שעץ מאכל הכתוב בקרא הוא רק להקדים לעץ סרק, והשניה בספרי שכתב "לבוא מפניך במצור, הא אם מעכבך לבוא מפניך במצור קצצהו".

בספר החינוך²⁰ הלך בשיטתו של הרמב"ם בסוגיה וכתב:

"שנמנענו מלכרות האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשי העיר ולהכאיב לבותם, ועל זה נאמר לא תשחית את עצה... ואותו לא תכרות. וכמו כן נכנס תחת זה הלאו שלא לעשות שום הפסד כגון לשרוף או לקרוע בגד או לשבר כלי לבטלה, ובכל עניינים אלו ובכל כיוצא בהם שיהיה בהם השחתה יאמרו זכרונם לברכה תמיד בגמרא והא קא עבר משום בל תשחית. ומכל מקום אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל שהוא מפורש בכתוב, אבל בשאר ההשחתות מכין אותו מכת מרדות.

שורש המצווה, ידוע שהוא כדי ללמד נפשינו לאהוב הטוב והתועלת ולהדבק בו ומתוך כך תדבק בנו הטובה ונרחיק מכל דבר רע ומכל דבר השחתה, וזהו

18 ודבריו ברורים ופשוטים ובווערים כלפידים, ומבואר עוד דבר חדש לדעתו שכל מה שאמרה התורה להשאר עצי פרי ולא לקוצצם הוא דוקא בארץ ישראל שאז נירש את הארץ ונשתמש בפירותיה, אבל בצאתנו אל ארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב (כלשון הרמב"ן).

19 שם.

20 מצווה תקכט.

דרך החסידים ואנשי מעשה אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותן לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגר של חרדל בעולם ויצר עליהם בכל אבדן והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל יצילו כל דבר מהשחית בכל כחם, ולא כן הרשעים אחיהם של מזיקין שמחים בהשחתת עולם והמה משחיתים במדה שאדם מודד בה מודדין לו, כלומר בה הוא נדבק לעולם, וכענין שכתוב שמח לאד לא ינקה רע, והחפץ בטוב ושמח בו נפשו בטוב תלין לעולם, זה ידוע ומפורסם".

ובמנחת חינוך²¹ כתב:

"שנמנענו מלכרות האילנות כשנצור על עיר וכו'. ועז"נ לא תשחית את עצה וכו' מבואר בר"מ פ"ו מהלכות מלכים והרהמ"ח כתב כדי להצר לאנשי העיר וכו' ג"כ עובר בלאו וכ"כ הר"מ בסמ"ק²² שלו אך בספר היד לא כתב זה והרמב"ן במ"ע שלו השיג על הר"מ וכתב דלהצר להם שרי רק השחתה בחנם אסור... והרמב"ן במ"ע שלו שמנה בסמ"ק של רבינו מונה כאן עשה גם כן כי ממנו תאכל וכו' מ"ע היינו לאו הבא מכלל עשה והקוצץ אילן מאכל עובר בעשה ול"ת ע"ש".

המנ"ח מבין שיש פה מחלוקת ראשונים ביסוד האיסור. לדעת הרמב"ם אסור להשחית בכל עניין וגם כדי להצר לאנשי האויב, ולדעת הרמב"ן מותר בכל עניין ואסור רק כשהוא לא לצורך אלא דרך השחתה. וזה מש"כ הרמב"ן בסוף דבריו על הרמב"ם שאין לשונו של הרב (הרמב"ם) במצווה זו מכוון.

ובשטמ"ק על ב"ק²³ הביא את המאירי וז"ל:

"זה שאסרה התורה שלא להשחית עץ מאכל דווקא כשמוצאים אילני סרק הא אם אין שם אילני סרק אף הם כורתים את של מאכל ומשתמשים בו. היו שם של מאכל ושל סרק מקדימין של סרק וכשיכלו את של סרק משתמשין בשל מאכל. רבותי פוסקים דווקא באילן העומד על המצור הא שאין עומדין על המצור אסור אף באין שם של סרק."

הרי שנוקט כדעת הרמב"ן להלכה שמותר לקוץ לצורך המלחמה.

21 שם.

22 כוונתו לספר המצוות לרמב"ם.

23 שם.

ד. מסקנות הציץ אליעזר והגר"ש גורן

בשו"ת ציץ אליעזר²⁴, וכן בספר הלכות מדינה שלו²⁵, העיר על הרמב"ם בהלכותיו שלא פירש בדבריו אם האיסור הוא רק דרך השחתה או אפילו לצורך (כדוגמת בניית מצור), ודייק ברמב"ם שכמו שמניעת מים אסורה רק להשחתה כך גם בקציצת אילנות, אבל לצורך יהיה מותר והרמב"ם לא יחלוק על הרמב"ן בזה. אלא שבספר המצוות משמע שאסור גם לצורך, וייתכן שרק להצר ליושבי העיר אין זה נקרא צורך אבל בשעת מלחמה וצורך כיבוש יהיה מותר, עכת"ד. וכתב לבסוף: "אמנם ראיתי לכמה שמבארים בדעת הרמב"ם שמשמע שאוסר אפילו שימת מצור מהם, ואני הנלפענ"ד כתבתי".

הגר"ש גורן זצ"ל²⁶ נשאל ע"י חיילים דתיים ששרתו בחצי האי סיני האם הם יכולים לקצוץ עצי מאכל בזמן הנסיגה מסיני לצרכים פרטיים או ציבוריים. ואחרי המו"מ בסוגיה העלה להלכה חמישה מסקנות ונפרטם בקצרה:

- א. לפי הרמב"ם ויתר השיטות אסור לחיילי ישראל לקוץ אילני מאכל אפי' אם ע"י כך יחישו את כניעת האויב, ואילו לדעת רש"י והרמב"ן מותר.
- ב. כשעצי המאכל נמצאים בקרבת העיר והם משמשים מסתור לאויב מותר לקוצצם לדעת רש"י, רשב"ם ורמב"ן.
- ג. כאשר החיילים זקוקים לעצים לצורך המצור ("צורך מבצעי") או להסקה או לכל צורך אחר בעת המצור יש להקדים לקוץ עצי סרק, ואם אין בנמצא אלא רק עצי פרי או שעצי הפרי יותר קרובים ועצי הסרק רחוקים, לדעת הרמב"ם (והרשב"ם) אסור יהיה לכורתם ועל זה נאמר בתורה "לא תשחית את עצה". ואילו לשיטת הרמב"ן מותר לכורתם כל עוד הכריתה היא לתועלת.
- ד. כשצבא ישראלי כובש שטח של אויב מחוץ לגבולות ארץ ישראל שלא למטרת כיבוש והתנחלות, אז ביציאת הצבא את האזור לדעת הרמב"ן יהיה מותר לקוץ את כל עצי המאכל ולסתום את המעיינות כאמור במלכים ב²⁷ וכדלעיל.
- ה. כשצבא ישראל נסוג משטח שהוא חלק מארץ ישראל (ל"ע) אז אסור להשחית עצים ולסתום מעיינות ולא לגרום להרס וחורבן, והעושה כך בשעת מלחמה כשהדבר לא נחוץ לצורך הגנה עצמית או חיוני לנצחון, או שלא בשעת מלחמה, עובר הוא לכל

24 חלק כב סימן מו.

25 ח"ב ש"ה פ"ז עמ' קעט - קפו.

26 שו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן קנו.

27 פרק ג פס' יט.

הדעות באיסור "לא תשחית את עצה". (ולדעת ר' הלל בביאורו לספרי אם מדובר בעצי מאכל עובר הוא בשני לאוין ועשה).

ע"כ תורף מסקנות הרב גורן.

יוצא לנו עד כה שלדעת הרב גורן זצ"ל נחלקו הרמב"ם והרמב"ן האם מותר לקוץ אילני מאכל לצורך מלחמתי, ואילו לדעת הצי"א הדבר מותר אפילו לדעת הרמב"ם.

ה. הסבר הגר"י פערלא

בספר המצוות לרס"ג²⁸ כתב "וגפנים פן תקדש, וכלאי זרע, ורבעי בהמות מונחות, לא תתעמר, ותשחית עץ, ויוסיף המלקה עלי נכוחות". הרי שכוונתו במילים "ותשחית עץ" לרמז על הלאו של לא תשחית וכו'. ובביאור על ספר המצוות לרס"ג²⁹ ביאר את דברי רס"ג ואלו דבריו:

"כתיב כי תצור אל עיר וגו' לא תשחית את עצה וגו' כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות. ואף על פי שיש כאן שני לאוין בקרא. מ"מ לא מנה רבינו הגאון ז"ל אלא לאו ראשון בלבד. משום דהשני אינו אלא לאו שנכפל ואינו בא במנין. וכן באזהרותיו שע"פ עשרת הדברות (בדבור לא תרצח) לא מנה אלא לאו דלא תשחית. ולשונו שם כמעט ממש כלשונו כאן. אלא שהאריך יותר כדרכו שם. וז"ל צרתם על קריה נשגבה אל תשחיתו עץ פרי וגפן פוריה עכ"ל. וכן הרמב"ם ז"ל מנה שני הלאוין כאחד עיין שם. וכן כל הבאים אחריו מנו שניהם מצוה אחת. והיינו משום דס"ל דשניהם על ענין אחד באו להזהיר. וכן כתב הרשב"ץ ז"ל עיין שם... והנה הרמב"ן ז"ל בעשין המחודשים לדעתו כתב שיש למנות בזה ג"כ עשה דכי ממנו תאכל. וכמו שאמרו בספרי כי ממנו תאכל מצות עשה. ואותו לא תכרות מצות ל"ת עיין שם. וגם הרשב"ץ בזהר הרקיע מנה עשה זו. ואמנם כבר העלה בפר"ד דהרמב"ן גופיה אינו מונה עשה זו משום דאינה אלא לאו הבא מכלל עשה עיין שם. וא"כ גם לשיטת רבינו הגאון ז"ל אינה נמנית. דלדעתו לאו הבא מכלל עשה נמנה עם הלאוין. ולא עדיף מלאו דלא תכרות שאינו נמנה משום דהו"ל לאו שנכפל. איברא שאין זו דעת רבינו הגאון ז"ל אלא ס"ל דעשה גמורה הוא בפ"ע ובאה במנין. וכבר מנאה לעיל (עשין צה) וכמו שביארנו שם עיין שם".

וביאר בדבריו על פי הדרך מצותיך את דעת הרמב"ן שהקשה על הרמב"ם מדוע הוא, שבדרך

28 סימן ו.

29 הגר"י פערלא, לא תעשה רמט.

כלל מונה לאו הבא מכלל עשה, פה לא מנה? אבל הרמב"ן עצמו שלא מונה לאו הבא מכלל עשה לדידיה לא קשה מידי.

1. ראייה ממלחמת מואב

במלכים ב³⁰ לגבי מלחמת מואב כתוב שהנביא אלישע מצוה ליהושפט מלך יהודה, ליהורם מלך ישראל ולמלך אדום "והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים", ומפרש רש"י וז"ל: "אף על פי שנאמר לא תשחית את עצה כאן התיר לכם שהיא אומה בזויה ונקלית לפניו, וכן הוא אומר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובות שבהם". הרד"ק פירש: "כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמו שכתוב הטעם כי ממנו תאכל ואע"פ שרז"ל קיבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל, פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בשעת מצור".

ולעיל בפירוש הרמב"ן עה"ת הובא פסוק זה "וכל עץ טוב תפילו" בתור הוכחה לשיטתו שמותר הדבר לגבי שאר עמים בחו"ל, ואילו רק בארץ ישראל שמובטחים אנו שנירש את הארץ לא נכרות את עציה ע"מ שנאכל מפריה ונשבע מטובה.

2. המשך דיון בשיטת הרמב"ם

אבל אחרי כותבי כל זאת ראיתי שאולי אין אפשרות לפרש את הרמב"ם כמו שכתבנו לעיל שהרי הוא כותב בהקדמה לפיהמ"ש כך:

"וכשתתקיים נבואת הנביא על פי אשר יסדנו ויצא לו שם כמו שמואל ואליהו וזולתם יש לנביא ההוא יכולת לעשות בתורה דבר שלא יוכל כל בשר זולתו לעשותו. והוא מה שאני אומר. כשיצוה לבטל איזו מצוה מכל המצוות ממצוות עשה או יצוה להתיר דבר אסור ממצוות לא תעשה לפי שעה חובה עלינו לשמוע לדבר ולעשות מצותו וכל העובר עליו חייב מיתה בידי שמים חוץ מעבודה זרה ... וכמו שעשה אלישע בצוותו להלחם עם מואב להכרית כל עץ עושה פרי כמו שאמר וכל עץ טוב תפילו והשם מנענו מלעשות כן באמת לא תשחית את עצה לנתח עליו גרזן ואילו שאלו את אלישע אם בטלה המצוה הזאת ואם הותר לנו בעתיד לכרות האילנות העושות פרי כשנצור על עיר היה אומר שאינו מותר אבל זה המעשה נעשה עתה לצורך שעה וכו'".

הרי לדעתו שלא הותר הדבר לצורך המלחמה עם מואב אלא מפני הוראת שעה, ומלחמת מואב שאני משאר המלחמות שהיה ההיתר ע"פ נביא, אבל שאר מלחמות אסור.

ח. האם יש הבדל בין כיבוש להחרבה?

בספר³¹ משפט המלוכה לגר"י גרשוני³² על הלכות מלכים ברמב"ם הביא דבר חדש מהספרי הנ"ל שכתב הספרי "להלחם עליה לתפשה ולא לשבותה", וז"ל:

"ומפרש בהתורה והמצוה (למלבי"ם) כשיצור על העיר כדי להחריבה ולהשבייתה מהיות עיר אין איסור להשחית אילנות כמו דאמרינן במואב וכל עץ טוב תפילו, ושם היה הציווי להחריב את כל העיר ממילא אין עליה דין שלא להשחית אילנות דדוקא כשתופשים העיר לכבושה ושהיא תהיה שלנו אסור להחריב ולהשחית אילנות ע"ש בדבריו. ולפי דבריו בפירוש הספרי יוצא בהטעם שהיה מותר להשחית אילנות במלחמת מואב היא מטעם שהחריבו את הכל ולא באו לכבוש את העיר, אבל ממדרש תנחומא שהבאנו מפורש טעם אחר שם מפני שבעמון ומואב כתיב לא תדרוש שלומם וטובתם ממילא מותר להחריב את כל אילנות. ולפי דבריו זה בין המדרש והספרי, דלהספרי הטעם שאסור להשחית אילנות בשעת מצור הוא מפני שיזיק לנו ונצטרך את האילנות וממילא אין הבדל בין עמון ומואב לשאר אומות ולפיכך במקום שמשביתים ומחריבים את העיר מותר להשחית אילנות ובמלחמת מואב במלכים ב' כיון שהשחיתו את כל העיר מותר להשחית האילנות גם כן, ולא מטעם שהותר לכרות אילנות במלחמת מואב דכתיב לא תדרוש שלומם וטובתם, כיון שכל דין איסור השחתת אילנות הוא בשבילנו שנצטרך להם אח"כ וזה ברור".

ט. בשו"ע לא הובאה מצווה זו

כהערה יש להביא, שהשו"ע לא הזכיר מצווה זו של כל תשחית, לא מיבעיא במלחמה, אלא אפילו בסתם. והט"ז³³ הקשה על הטור (והשו"ע) למה לא הביא את המצווה הזו, ונראה שהקשה רק על הלאו דבל תשחית המסתעף מהלכה זו ולא על קציצת עצים במלחמה משום שאין דרך השו"ע להביא הלכתא למשיחא (וכמו שלא הביא הלכות מלכים לרמב"ם וכדומה).

31 ועי' בתחומין כרך ד (עמ' 53-44) במאמרו של הרב שאר ישוב הכהן בסוגיא זו. וכן באותו כרך שם עמ' 40-43.

32 עמ' קעח-קפ.

33 יורה דעה קטז ס"ק ו.

אולם ודאי שאע"פ שלא הביא איסור זה, פשוט שלהלכה אסור הדבר (בל תשחית בסתם), וכ"כ הרבה אחרונים, ולדוג' בשו"ע הרב³⁴ פסק:

"כשם שצריך להזהר בגופו שלא לאבדו ולא לקלקלו ולא להזיקו כך צריך להזהר במאודו שלא לאבדו ולא לקלקלו ולא להזיקו וכל המשבר כלים או קורע בגדים או הורס בנין או סותם מעין או מאבד מאכלות או משקין או ממאסם (או זורק מעות לאיבוד) וכן המקלקל שאר כל דבר הראוי ליהנות בו בני אדם עובר בלא תעשה שנאמר לא תשחית את עצה וגו' (ואם הזהירה תורה על של נכרים שנלחמים עמהם קל וחומר לשל ישראל או אפילו משל הפקר)".

י. סיכום

לסיכום, בקריאה ראשונה של הפסוקים אפשר לטעות ולאסור כריתת עצים בשעת מלחמה, אבל כבר התבאר שיש מחלוקת בביאורם הפשוט של הכתובים, ולהלכה אין מחלוקת בזה שמותר הדבר (לפי סדר העדיפות כמבואר בגמ' לעיל), ופשוט הוא לכל הפוסקים. לעיתים יש המנסים להציג את דרך התורה הנשקפת מפסוקים אלו כאילו התורה מרחמת על עצים וכדו', ומרבים להשתמש ביטוי "כי האדם עץ השדה" לצורך רחמים וחמלה על הצומח. אמת הדבר שכל זה נכון וכך היא דרכה של תורה לא להשחית סתם עצים שלא לצורך, אבל נראה שקול זה, לא ראוי להישמע בזמנינו, שיושב בתוכנו אויב אכזר וצמא דם. דעה זו עשויה לבלבל את לב העם ולהקשות במצב המלחמה בו אנו נמצאים מאז קום מדינתנו, וכידוע מאמר חז"ל³⁵ "אמר ריש לקיש כל מי שנעשה רחמן על אכזרים נעשה אכזר על רחמנים".

ונביא לסיום את דברי אלשיך הק' עה"ת³⁶ וז"ל:

"...ונבא אל הענין אמר כי תצור אל עיר כו' לא תשחית את עצה לנרוח עליו גרון, כי אחר שיש לך הנאה ממנו כי ממנו תאכל על כן ואותו לא תכרות, כי בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא. ושמא תאמר דון לאידך גיסא כי כל הקרב הקרב אל סוג האדם רחם ירחמנו אז יותר, ואם כן איפה למה ארחם על הצומח יותר מעל האדם שהוא חי מדבר כמוני, כי הלא אתה מתיר עליהם לי שאצור עליהם ואכבשם עד רדתם. לזה אמר הנני מצוה לך כי ואותו לא תכרות, ואם תקשה מהאדם אינה קושיא כי האדם עץ השדה אשר אתה צר מצור עליו היא עץ השדה, כלומר בערכך, כי אינו כחי מדבר

34 חושן משפט הלכות שמירת גוף ונפש סעיף יד.

35 מדרש זוטא קהלת פרק ז.

36 דברים פרק כ פס' יט.

כי אם עץ נחשב לצומח ולא לעץ מאכל שיש לך תועלת ממנו כי אם עץ השדה שהוא אילן סרק כמו שכתבנו מתואר זה. והלואי מי יתן ולא יהיה רק העדר תועלת כי אם גם היזק, כי הלא האדם הנוכח אם תרפה ידך ממנו לא יבצר ממנו לבא מפניך מחמת פניך בשבילך במצור עליך בשעריך, על כן מעתה טרם יבא עליך להורגך השכם והורגו".

יא. תשובת הגר"ד ליאור שליט"א

בהמשך לכתיבת המאמר ולעיסוק בסוגיות שלחנו את תורף הדברים לפני הגאון הרב דב ליאור שליט"א, מצורפים להלן השאלה הנשאלת ותשובתו:

בס"ד ר"ח אב ה'תשע"ג

לכבוד הרב דב ליאור שלום וברכה !

למדתי לאחרונה את סוגיית "לא תשחית את עצה" ועלו לי כמה שאלות :
 הרמב"ם והרמב"ן נחלקו בזה : הרמב"ם בספר המצוות (מצות לא תעשה נו) ובהלכותיו (מלכים פרק ו הלכה ח). והרמב"ן (בשכחת עשין לרמב"ן, מצוה שישית). כמו מי פוסקים הלכה למעשה ?

מלשונו של הרמב"ם "ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה" משמע שהן במצור והן בסתם אדם האיסור הוא "דרך השחתה" היינו שאין בזה צורך אחר, אלא סתם ע"מ להשחית גרידא. וכן מסוף דבריו "לא אסרה תורה אלא דרך השחתה".
 וחשבתי בדעתו שכל האיסור לכרות עצים הוא רק דרך השחתה ואז אסור אפי' עצי סרק ואם אינו דרך השחתה אלא לצורך או אפי' שאינו משתלם לגידול מבחינה כלכלית יהיה מותר אז לקוץ אפי' עצי פרי, ונלע"ד בדעתו שלצורך מלחמה מותרת הכריתה ללא חשש, עוד לפני החשבון של פיקוח נפש, שהלא איך יהיה אפשר ללחום מול עיר כשאנשיה מתחבאים יערות ... וק"ו הוא שאם לצורך פרטי או שהחזקת העץ אינה משתלמת מותרת הקציצה כ"ש וק"ו שיהיה הדבר מותר לצורך רבים ובפרט במצב של מלחמה וכיוצ"ב. ואולי אפשר לומר זאת גם בלשונו בספר המצוות שכתב "להצר לאנשיה ולהכאיב לבכם" שהמטרה פה היא אינה כיבוש אלא רק לשם הצקה זה יהיה אסור, אבל לצורך מלחמתי הדבר מותר וזה לא אסרה התורה. וגם זה מדוייק מלשונו בהמשך שהשווה את זה לשרפת בגד לריק או לשיבוור כלי לריק. כנלע"ד. האם אפשר להסביר שזאת דעתו ואולי לפי זה אין כ"כ מחלוקת ביניהם ?

במנחת חינוך (מצוה תקכט) מבין שכן יש פה מח' הראשונים ביסוד האיסור. ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק כב סימן מו) ובספר הלכות מדינה שלו (ח"ב שער ה' פרק ז' עמ' קעט-קפו) העיר על הרמב"ם בהלכות שלא מפורש בדבריו אם האיסור הוא רק דרך השחתה או אפילו לצורך (כדוגמת בניית מצור), ודייק ברמב"ם שכמו שמניעת מים היא רק להשחתה כך גם בקציצת אילנות אבל לצורך יהיה מותר ולא יחלוק על הרמב"ן בזה. אלא שבספר המצוות משמע שאסור גם לצורך. וייתכן שרק להצר ליושבי העיר אין זה נקרא צורך אבל בשעת מלחמה וצורך כיבוש יהיה מותר. עד כאן תורף דבריו. וכתב לבסוף : "אמנם ראיתי לכמה שמבארים בדעת הרמב"ם שמשמע שאוסר אפילו שימת מצור מהם, ואני הנלפענ"ד כתבתי". ולעומתו הרב גורן זצ"ל בשו"ת משיב מלחמה (ח"ב סי' קנ"ז, עמ' תל-תלט) העלה להלכה שלפי הרמב"ם ויתר השיטות אסור לחיילי ישראל לקוץ אילני מאכל אפי' אם ע"י כך יחישו את כניעת האויב. ואילו לדעת רש"י והרמב"ן מותר. כמו מי פוסקים ?

תודה רבה לכבוד הרב.

תשובת הרב דב ליאור שליט"א :

בס"ד אלול תשע"ג

לכבוד הרב חביב תורג'מן

השל' והברכה וכט"ס

בתשובה לשאלותיך :

א. לגבי מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן (ספה"מ מצות ל"ת נז) בענין "לא תשחית את עצה", לא ראיתי שעסקו בה גדולי הפוסקים במשך הדורות, כנראה מכיון שלא היתה זו הלכה למעשה. לכן נראה שעלינו ללכת אחר הכלל שקבעו חז"ל (ע"ז ז א) שאם לא הוכרעה ההלכה במחלוקת בדיון תורה - הלך אחר המחמיר, ובדברי סופרים - הלך אחר המיקל, וכן פסק הרמב"ם (הלכות ממרים פ"א ה"א). לפי"ז בנד"ד, כיון שנחלקו בדבר תורה, האם מותר לקצוץ עצי מאכל בשעת מצור כדי להציק לאנשי העיר, יש לפסוק כהרמב"ם שמחמיר לאסור, אלא א"כ נשקפת סכנה כלשהי ללוחמים שבזה גם הרמב"ם יודה דמותר משום פיקוח נפש.

ב. הבנתך בדעת הרמב"ם, שקציצת אילן לצורך מלחמה כגון למנוע מהאויב להסתתר או

לצורך כל תועלת אחרת - מותרת, ורק אם המטרה היא "להצר לאנשיה ולהדאיב את לבכם" אך השחתה גרידא - אסור, נראית לענ"ד נכונה.

ג. במחלוקת בהבנת דברי הרמב"ם, דהגרא"י וולדנברג (שו"ת 'צייץ אליעזר חלק כב סימן מו) ס"ל שמחלוקת הרמב"ן והרמב"ם היא רק בדרך השחתה, אבל לצורך המלחמה גם הרמב"ם מודה דמותר, ואילו הגר"ש גורן (משיב מלחמה ח"ב סימן קנו עמודים תל-תלט) ס"ל דלהרב"ם אסור בכל מקרה אפילו לצורך המלחמה. לולא דמיסתפינא הייתי אומר שדעת הצי"א נראית יותר שגם לרמב"ם אם יש צורך מלחמתי - מותר גם במצור, והאיסור הוא רק בהשחתה כדי, "להצר לאנשיה ולהדאיב את לבכם". וה'עינייים למשפט' (מכות כב א ד"ה הקוצץ אילנות) כתב דאפשר שלדעת הרמב"ם רק במצור אמרה תורה להתנהג ברחמים ולא להשחית אילנות מפני שאולי נכבוש אותם ונצטרכם לעצמנו, אך אם ההשחתה נצרכת למהלך המלחמה - מותר לכו"ע.

החותם לכבוד התורה ולומדיה

דוב ליאור